

УДК 330.34:338.24

Олександр Коркоц

Oleksandr Korkots

МЕХАНІЗМ ДЕТИНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

MECHANISM OF NATIONAL ECONOMY UNSHADOWING

У статті розглянуто напрями детинізації національної економіки України з метою зміцнення економічної безпеки держави в сучасних умовах глобалізації. Процеси реформування та побудови соціально орієнтованої економіки в Україні мають низку гострих проблем, головною з яких є нестача в державі фінансових ресурсів для організації та забезпечення дієвих економічних перетворень, відчутних як для господарюючих суб'єктів, так і пересічних громадян. Забезпечення розвитку вітчизняної економіки можливе лише на основі вирішення проблеми поповнення ресурсної бази державних фінансів, у тому числі і за допомогою залучення до офіційного господарського обороту підприємницького капіталу, задіяного поза межами чинної державної регламентації – у сфері “тіньової економіки”.

Ключові слова: криза, тіньова економіка, економічна безпека, детинізація економіки, податкова політика.

The article deals with the unshadowing directions of the national economy of Ukraine to strengthen the economic security of the state in contemporary conditions of globalization. Reforms and socially oriented economy in Ukraine encounter many pressing problems, the most urgent among which is the lack of state funds for the organization and ensuring of effective economic reforms, notable for both businesses, and ordinary citizens. The development of the national economy is possible only on the basis of solving the problem of replenishment of the resource base of public finances, including through involvement in formal economic exchange business capital involved beyond the current state of regulation – in the "shadow economy."

Keywords: crisis, the shadow economy, economic security, legalization of the economy, tax policy.

Постановка проблеми. Особливу увагу феномен тіньової економіки привертає до себе через відносну його самостійність як елемента господарської системи держави, що формує паралельну систему виконання важливих господарських функцій, дублювання діяльності офіційних економічних інститутів, неврахований законодавством рух фінансових коштів. Значні масштаби тіньового сектора в економіці України справляють негативний вплив на ділову репутацію країни у взаємовідносинах із міжнародними фінансовими організаціями та інвесторами з огляду на можливість отримання зовнішніх позик, залучення іноземних інвестицій, формування майбутнього економічного, соціального та політичного порядку та загалом вирішення завдань економічної безпеки на державному рівні.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Актуальність і гостроту цієї проблематики підтверджують плідні дослідження вітчизняних учених: В. Андрущенко, О. Барановського, З. Варналія, О. Гаврилюка, М. Єрмошенка, А. Крисоватого, О. Турчинова, В. Федосова, С. Юрія. Складність і неоднозначність проблем функціонування тіньової економіки та відповідна різноманітність моделей державної політики, використаних у провідних країнах світу з метою зменшення її, зумовлюють потребу розвитку механізму детинізації національної економіки, адаптованого до конкретних соціально-економічних умов. Незважаючи на значні напрацювання у дослідженні принципових питань детинізації економічних процесів, залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими низки наукових і практичних проблем, зокрема забезпечення передумов для уповільнення темпів та скорочення масштабів тіньових процесів у національній економіці з метою зміцнення економічної безпеки України.

Постановка завдання полягає в обґрунтування важливості та необхідності підвищення ефективності державних заходів щодо зниження рівня тіньової економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як суспільне явище “тіньова” економіка притаманна всім соціально-економічним системам. Для її визначення використовується досить

широкий, але різноплановий, понятійний апарат: тіньова, підпільна, неврахована, нелегальна, неформальна, друга, чорна, неофіційна, паралельна, кримінальна, прихована тощо. Відсутність єдиного загальноприйнятого вихідного поняття призводить, відповідно, до різних висновків щодо її сутності як систематичного явища. Найбільш загальноновизнаним є визначення, згідно з яким „тіньова економіка” представляє собою сукупність взаємовідносин з приводу організації процесу виробництва та продажу продукції, надання послуг, один або декілька етапів яких порушує чинне законодавство. Системними ознаками тіньової економіки є: нелегальний характер діяльності; налагодження стійких транспортно-логістичних, фінансових та інших зв'язків; акумуляція економічного, природного, соціального та інтелектуального потенціалу.

Варто звернути увагу на те, що тіньова економіка в нашій країні пройшла складний процес історичного розвитку, від явища загальнокримінального характеру у сфері економічних відносин до системи складних соціально–економічних процесів періоду переходу до ринкових відносин.

Узагальнюючи наукові підходи вчених, доцільно виокремити такі властивості тіньової економіки як системи:

– взаємодія із зовнішнім середовищем, що виявляється через взаємозв'язок з офіційною економікою за допомогою легальних господарюючих структур, а також з інститутами держави і суспільства;

– структурованість, що полягає в наявності стійких зв'язків і відносин суб'єктів тіньової економіки, які забезпечують її цілісність, тобто здатність до збереження її основних властивостей при різних внутрішніх і зовнішніх змінах;

– ієрархічність – чітке підпорядкування елементів нижчого рівня вищому. Ієрархічність визначає багаторівневість структури. Ієрархічна структура тіньової економіки характеризується зв'язками між елементами, найбільш характерними з яких є зв'язки координації і субординації;

– здатність тіньової економіки до самоорганізації та розвитку, участі у світових економічних зв'язках (за допомогою функціонування офшорних компаній).

Тіньова економіка сьогодні виступає як адаптивна система. Вона здатна швидко пристосовуватися до зовнішніх впливів (дії правоохоронних, контрольних, фіскальних, наглядових і інших органів), безупинно розвивається відповідно до загальних економічних принципів. Можна виокремити чотири основні стадії еволюції тіньової економіки: зародження, розвиток, зрілість, занепад і зникнення, що відображають особливості як самої тіньової економіки, так і економічної системи, у межах якої вона функціонує. Повністю ліквідувати тіньові економічні відносини не можливо. Разом з тим можна суттєво зменшити їх масштаби, обмежити найбільш небезпечні для суспільства форми (наркобізнес, проституцію, торгівлю людьми і людськими органами, нелегальний обіг радіоактивних матеріалів і зброї масового ураження).

На думку О. Турчинова, доцільно виокремлювати чотири складові елементи тіньової економіки. Зокрема:

1) неприховувана від державних органів економічна діяльність, але через об'єктивні й суб'єктивні причини не врахована, не контрольована і не оподатковувана державою;

2) легальна економічна діяльність у процесі якої відбувається повне або часткове ухиляння від сплати податків, зборів, штрафів та інших обов'язкових платежів, а також порушення її державної регламентації (тобто суб'єкт тіньової економічної діяльності отримує додатковий дохід унаслідок порушення чинного податкового та іншого законодавства, що регламентує економічну діяльність);

3) незаконна, навмисно приховувана від державних органів економічна діяльність;

4) діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом вчинення чи сприяння скоєнню злочинів, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

На нашу думку, варто визначити два основних типи підпільної (прихованої) тіньової економіки – кримінальна та некримінальна (вимушена нелегальна) економіка (табл. 1).

Неофіційна діяльність охоплює діяльність, дозволену законом, що здійснюється особами (зареєстрованими – прихована діяльність або не зареєстрованими – неформальна діяльність), які мають на це право, але умисно приховують її від державних органів з метою ухиляння від сплати податків, обов'язкових внесків, від дотримання обов'язкових норм й нормативів, а також легальну діяльність, що не обліковується державними органами унаслідок усталеної практики,

законодавчих норм або недоліків обліку (наприклад – торгівля товарами власного виробництва членами домашніх господарств).

Кримінальна діяльність охоплює як усі види діяльності з виробництва товарів і послуг, заборонених законом (виробництво і розповсюдження наркотиків, зброї і порнографії, проституція і гральний бізнес тощо), так і діяльність, для якої необхідна відповідна дозвільна документація, за відсутності якої вона стає незаконною (послуги лікарів, адвокатів, нотаріусів, фінансових посередників).

Таблиця 1. Класифікація тіньової економіки

Складові Суб'єкти	Кримінальна (чорна)	Некримінальна (сіра)
Характер діяльності за цілями і мотивам	Традиційний кримінал, мафія, олігархи, корупція, бюрократія	Малий та середній бізнес, самозайняте населення, домашнє господарство
Методи недобросовісної конкуренції	Чітко направлена на власне збагачення	Вимушена, пов'язана з виживанням
Характер діяльності за наслідками і масштабами збитку	Несплата податків, змова на ринку, підкуп чиновників, фізичний вплив на конкурентів	Несплата податків
Ставлення населення	Має всі ознаки антисоціального та злочинного характеру	Позалегална, проте не несе значної загрози суспільству
	Негативне	Співчуття, терпимість

Таким чином, масштаби і структура тіньової економіки сьогодні можуть розглядатися як один з елементів аналізу ефективності регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві.

У різних країнах частка тіньової економіки суттєво відрізняється. Це пов'язано з відмінностями в економічній політиці, в розмірах і ролі приватного сектора економіки, а також із розповсюдженням різних видів незаконної діяльності.

У розвинутих країнах з ринковою економікою причинами існування тіньової діяльності є:

- зростання податків та інших фіскальних платежів;
- посилення державного регулювання і контролю над економікою;
- етика щодо сплати податків (відсутність податкової культури);
- інші фактори (соціальні, моральні, психологічні, традиції населення країни, бажання збільшити реальні доходи).

Детінізація української економіки пов'язана з комплексним її реформуванням, спрямованим на усунення чинників, які негативно впливають на економіку (рис.1). Механізм зниження тінізації економіки країни – це система комплексно взаємопов'язаних та взаємодіючих передумов, засобів, елементів та заходів, за допомогою яких створюються відповідні умови для додержання законності та прозорості економічних відносин. Запропоновані засоби і механізми протидії тіньовій економіці направлені на зменшення витратності та зростання ефективності легальної економіки, а також створення паритетних умов для функціонування різноманітних форм бізнесу, що, пердусім, має підвищити конкурентоспроможність легальної економіки і зробити не вигідним приховування її результатів.

Механізм зниження тінізації насамперед є динамічною системою елементів, що взаємодіють та визначають процес становлення та розвитку взаємовідносин між суб'єктами господарювання та державою. Основними важелями у цьому механізмі будуть інститути державної влади.

Проведений аналіз тенденцій розвитку тіньової економічної діяльності дозволив визначити основні фактори значного рівня тінізації національної економіки України, зокрема: несприятливі умови ведення бізнесу; низька ефективність держави у забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки; високий рівень монополізації внутрішнього ринку; низька ефективність функціонування органів судової та правоохоронної системи; високий рівень корумпованості; недостатній захист прав. Складність впливу держави на тіньову економіку визначається її розмірами, ієрархією, неможливістю повної формалізації структури і внутрішніх взаємовідносин, недостатньою надійністю інформації, на основі якої

приймаються рішення про віднесення того чи іншого економічного явища до офіційної чи неофіційної економіки.

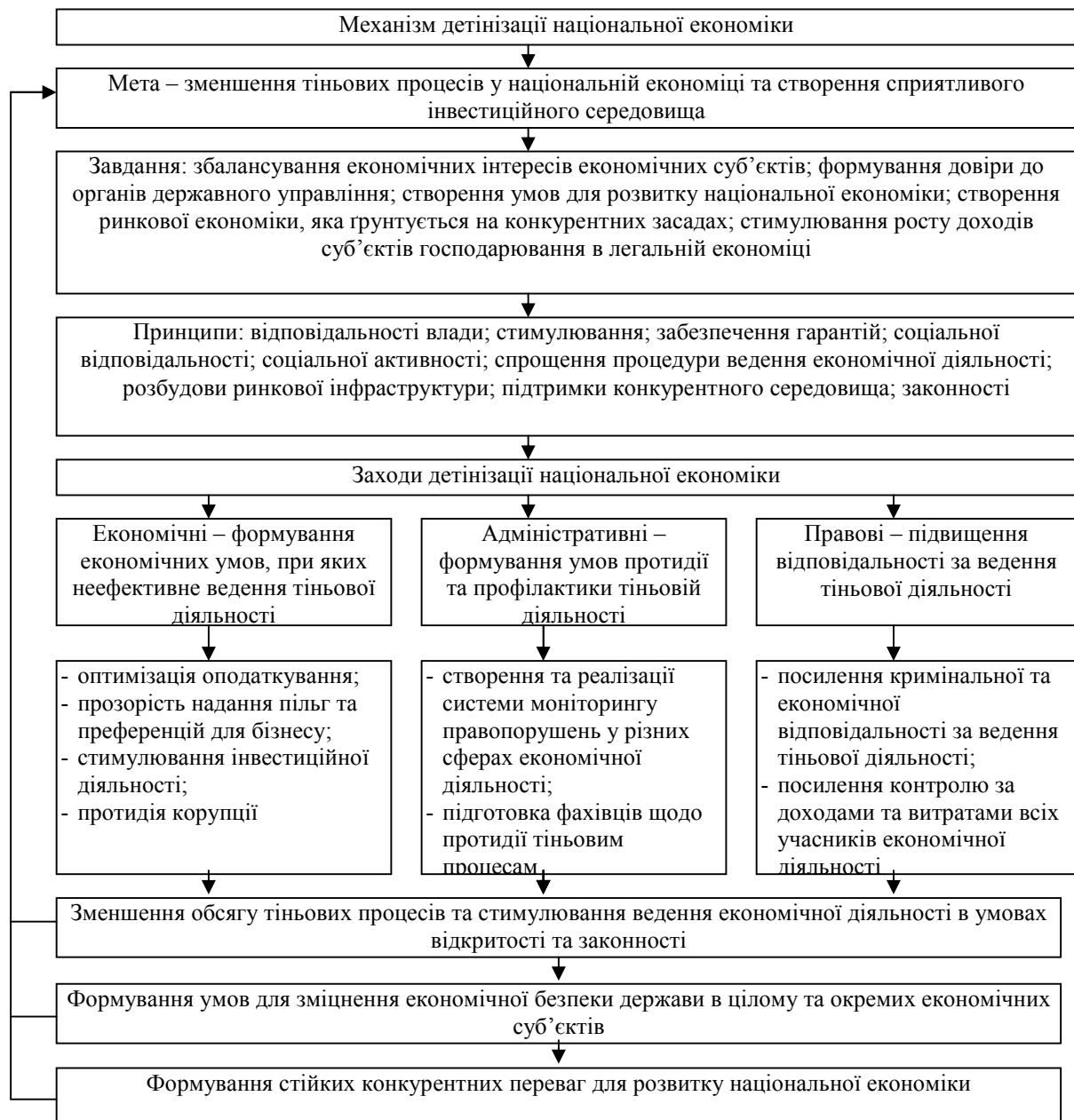

Рис. 1. Концептуальна схема детінізації національної економіки

Висновки. Національна економіка має потребу в трансформаційних перетвореннях, при цьому обов'язковими умовами цих перетворень є скорочення обсягів тіньової економіки, тому що діяльність тіньового сектора економіки негативно впливає на економічну безпеку держави, у наслідок чого гальмується процес соціально-економічного зростання держави. Зростання обсягу тіньової економіки пов'язане з недосконалістю нормативної та правової бази регулювання ринкових відносин, становленням нових інститутів ринкової економіки, розширенням приватного сектора, недосконалістю обліку, зростанням інфляції, диференціацією населення за рівнем доходів. Таким чином, однією з найбільш серйозних загроз, яка виникає для національної економічної безпеки при розширеному відтворенні є саме тіньова економічна діяльність. Загрозами економічній безпеці слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів та створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Література

1. Базилюк А. В., Коваленко С. О. Тіньова економіка в Україні / А. В.Базилюк, С. О. Коваленко. – К. : НДЕІ Мінекономіки, 1998. – 206 с.
2. Измерение теневой экономики [монография] / под ред. И. И. Елизеевой, А. Н. Щириной. – СПб. : СПбГУЭФ, 2004. – С.129.
3. Коркоц О. М. Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо оподаткування малого бізнесу / О. М. Коркоц // Науковий вісник. – 2008. – Вип.2. – С. 82–87.
4. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії [монографія] / М. І. Мельник. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
5. Особливості та шляхи детінізації економіки України: [матеріали круглого столу] / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 61–63.
6. Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В.Сенчагов // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 144.
7. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації [Монографія] / За редакцією д.е.н., проф. Варналія З.С. – К. : НІСД, 2006. – 468 с.
8. Турчинов О. Тіньова економіка: Теоретичні основи дослідження / О. Турчинов. – К. : Артек, 1995. – 300 с.
9. Франчук В., Кіржецький Ю. Аналіз методів оцінювання та виявлення тіньової економіки / В. Франчук, Ю. Кіржецький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2009. – №1. – С.6–7.

References

1. Bazyliuk A. V., Kovalenko S. A. The shadow economy in Ukraine / A. V.Bazylyuk, S. A. Kovalenko. – K.: NDEI Economy, 1998. – 206 p.
2. Measuring the shadow economy [monograph] / ed. I. Eliseevoj, A. N. Schirin. – St. Petersburg. : StPSUEF 2004. – P.129.
3. Korkots A. M. Analysis of foreign countries on the taxation of small business / O. Korkots // Scientific Bulletin. – 2008. – Issue 2. – P. 82–87.
4. Miller M. I. Corruption : the nature, concepts, countermeasures [monograph] / M. Miller. – K. : Atika, 2001. – 304 p.
5. Features and Ways of Shadow Economy Ukraine [Materials of the round table] / ed. Z. S. Varnaliya. – K. : NISS, 2007. – P. 61–63
6. Senchahov B. Economic Safety : Status of the economy, the stock of the market system and bankovskoy / V. Senchahov // Questions of economy. – 1996. – № 6. – S. 144.
7. The shadow economy : the nature, characteristics and ways of legalizing [The book] / edited by Doctor of Economic Sciences, Professor Varnaliya Z.S. – K. : NISS, 2006. – 468 p.
8. Turchynov O. Shadow Economy: Theoretical Foundations of Research / Turchynov. – K. : Artek, 1995. – 300 p.
9. Franchuk V. Yu. Kirzhetskyy analysis methods for assessing and identifying the shadow economy / W. Franchuk, J. Kirzhetskyy // Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. A series of economic. – 2009. – № 1. – P.6– 7.

*Коркоц Олександр Миколайович, к.е.н., доцент
Доцент кафедри фінансів
Черкаського державного технологічного університету*

Стаття надійшла до редакції 08.04.2014